

В. Є. Рубаник

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД «ПЕРШОЇ» УНР (березень 1917 – березень 1918 рр.)

Лютнева революція 1917р., призвівши до падіння монархії й утворення Тимчасового уряду, викликала до життя сплеск національної самосвідомості і національно-патріотичних рухів народів колишньої Російської імперії, наслідком чого в Україні стало утворення Центральної Ради як керівного органу українства, разом з тим не змогла переломити тенденції послаблення державної влади і посилення загального безладдя, викликаних світовою війною і її наслідками.¹

Звертаючись до уроків української революції, Д.І. Дорошенко вважав, що однією з головних причин майбутніх прорахунків, втрат і невдач Центральної Ради в політичній і соціально-економічній сферах, її основною помилкою було те, що лідери української національної революції, на словах виступаючи за досягнення соціального консенсусу і залучення до участі у процесах, що відбувалися, представників усіх соціальних верств і прошарків українського суспільства, на практиці відвернулися від великих власників, – категорії людей, які сповідували консервативні настрої і були найнадійнішими елементами, спираючись на які тільки й можна було виробити і перетворити в життя серйозну політичну лінію. Як писав історик, «...вої статочні, консервативні, творчі елементи суспільства були залишені поза бортом і тим самим загнані в опозиційне становище».² Нічого доладного із такого положення, як показав подальший розвиток подій, не вийшло, та, мабуть, і не могло вийти.³

¹ Д.І. Дорошенко, оцінюючи ситуацію в українському селі навесні – влітку 1917р., писав: «З упадком усякого стримуючого авторитету й усякої влади, українське село почало швидко котитись в площину анархії. На верх впливали найгірші елементи села, які найбільше галасували, хапались за крайні гасла і тероризували більш статочні, спокійні круги населення. Неустанна агітація есерівських агентів, вбляючи поділом панської і казенної землі, розпалювала соціальну ненависть і будила найгірші інстинкти. Вже в кінці літа всякі заклики до порядку, до спокою, до вичікування, що постановляють установчі збори, – заклики, які йшли з центру, втратили всяку силу. То тут, то там виникали розрухи: пограбування панського майна й худоби, самовільні захоплення землі, порубка лісу, підпали й грабування винокурень. Коли до осені ці окремі розрухи не переходили ще в загальний погром, то тільки завдяки інерції українського села, завдяки літній праці коло господарства. Але на осінь можна було сподіватись всяких і загальних розрухів, як воно на ділі й сталося». – [Див.: Дорошенко Д. Історія України. 1917 – 1923. Т.І. Доба Центральної Ради. – Ужгород: НТШ ім. Т. Шевченка, 1932. – С.75].

² Там же. – С. 78.

³ З іншого боку, не можна не погодитися з І.Драчем, який писав, що «... в оцінці тих недавніх часів, коли українську історію творили наші батьки і діди, я велико намагаюся, щонайперше для себе, уникати слів “помилки”, “прорахунки”, “неправильні рішення” і тому подібних, хоча, здавалося б, об’єктивних підстав для таких пресудів можна знайти багато. Наші попередники щодня зусили давати відповіді на нові виклики, розв’язувати нові завдання без готових рецептів. І той, хто сьогодні хотів би кинути камінь у невдатні наслідки діячів минулого, хай доведе, що кожен з нас сьогодні розумніший, чинить правильно, вмів не тільки знайти найоптимальніше рішення суспільних проблем, а й здатний його втілити в життя. Тому ... видається більш плідним пильніше аналізувати обставини тодішньої

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД «ПЕРШОЇ» УНР (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – БЕРЕЗЕНЬ 1918 РР.)

Однією з корінних проблем, яка була надзвичайно гострою і в період «першої» УНР, і загалом під час української національної революції 1917-1921рр. (і залишається в Україні нинішній), виступала проблема визначення і правового врегулювання відносин власності. Як наголошували О.Л. Копиленко і М.Л. Копиленко, найбільш дошкульно на проблемах власності і права власності в період «першої» УНР відбилися політичні й ідеологічні пріоритети, коли усе визначалось ставленням лідерів Центральної Ради до цих проблем. М.С. Грушевський вживав терміни «належати» й «користуватися», будучи рішучим противником поняття «святість прав власності». Особливе заперечення у нього викликала ідея приватної власності на землю, виступаючи проти якої, він навіть висловлював надію, що настане час, коли «...власність на землю, торгування землею» вважатимуться явищем таким же ненормальним, як «власність на людину-раба». Виходячи з таких принципів і настанов, і в документах Центральної Ради застосовувались ті ж самі терміни – «право порядкування», «право користування» тощо.¹

Найболючішим питанням української революції, рівно, як і в Росії, виступало питання про землю і земельну власність, тому і першочерговим завданням Центральної Ради була підготовка та проведення аграрної реформи в Україні. Відразу після Лютневої революції – вже з березня 1917 р. – в Україні набули значного розмаху самочинні захоплення панських земель і маєтків. Відсутність законів та інших нормативних актів з цього приводу тягли за собою криваві бійки між селянами, безладдя, пияцтво, пограбування і спалення великих маєтків.²

Намагаючись врегулювати аграрне питання, Тимчасовий уряд ще 21 квітня 1917р. видав положення про організацію земельних комітетів, які мали статус державних організацій, і на котрі під контролем міністерства землеробства покладалась підготовка земельної реформи; в центрі утворювався Головний земельний комітет, на місцях – губернські й повітові, пізніше – волосні. До 30 червня 1917р. в Україні за цим положенням було створено 78 повітових земельних комітетів, а до середини липня їх кількість зросла до 94; число волосних земельних комітетів при цьому наближалось до 600.³

Спроби безпосереднього практичного вирішення проблем земельної власності в період «першої» УНР знайшли своє втілення і в ряді документів як самої Центральної Ради, так і її виконавчого органу – Генерального Секретаріату. Згідно розроблених проектів, передбачалося, що землі казенні, удільні, монастирські та

боротьби за українську державність хоча б тому, що нинішня історична ситуація містить цілу низку старих глибинних українських проблем, зокрема закорінних і в той час, не розв'язаних і досі». – [Дня]: Драч І. Уроки Української Народної Республіки // Вісті з України. – 1998. – 5 лютого].

¹ Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917-1920. – К.: Либідь, 1997. – С. 72-73.

² Мироненко О.М. Світоч української державності: Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. – К.: НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Академія Правових наук України, 1995. – С.185.

³ История Украинской ССР: В 10-ти т. – Т.6. Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война на Украине (1917 – 1920) / Редкол.: Н.И. Супруненко (отв. ред.) и др. – К.: Наукова думка, 1984. – С. 79-80.

великі поміщицькі маєтки «повинні бути забрані», а землі землевласників треба було викупити коштом українського державного скарбу (скарбниці) і роздати в користування тим, хто на них працюватиме.¹ Однак, на місяцях не чекали, поки ці законопроекти будуть прийняті, а тим паче – поки почнеться їх реалізація. За свідченням В.К. Винниченка, «...сільський пролетаріат в обіцянки і закони про землю не вірив, більше вірячи реальним фактам», а, з іншого боку, ідея «соціалізації землі» викликала сбурення заможного селянства, «...яке даяло Центральну Раду й агітувало на всі боки проти неї».² Вже 1 травня 1917р. селянський з'їзд Васильківського повіту Київської губернії прийняв резолюцію про розподіл поміщицької землі, яка відразу почала проводитись у життя. Через кілька днів після цього з'їзду у селі Лосятине селянами самочинно було захоплено 110 десятин зораної землі графів Браницьких. Аналогічні факти мали місце практично в усіх інших регіонах України: наприклад, в селі Антонове-Кодинцеве Одеського повіту Одеської губернії селянами було захоплено у поміщиків більше 200 десятин землі; у селі Слов'янка Павлоградського повіту Катеринославської губернії малоземельні селяни силою відібрали 600 десятин землі у «відрубників» хутора Лозоватівського; до подібних дій вдавались і селяни Полтавської, Харківської, Херсонської та інших губерній.³ У селі Стави Київського повіту селянські збори постановили зайняти під озимі 1.250 десятин землі двох місцевих поміщиків з наступною виплатою їм орендної плати по 10 руб. з десятини після збиранні врожаю; у Зінківському повіті Полтавської губернії селяни захопили маєток поміщика Дуб'яги, пограбувавши його при цьому.⁴ За підрахунками В.І. Кострикова, тільки протягом липня – серпня 1917р. в Україні мали місце 817 випадків самочинного захоплення і відібрання селянами земель у їх власників.⁵ У серпні 1917р. Харківська губернська земельна управа відмічала, що все більшого розмаху набувають випадки примусового відчуження земель у тих власників, які мали по 30-50 десятин.⁶ Д.І. Дорошенко теж зазначав, що у боротьбі за підтримку своєї політичної лінії і соціально-економічних програм «...конкуренція з боку російських лівих партій в їх демагогічній пропаганді, особливо з боку большевиків (ця пропаганда зростає стихійно, коли восени насунула на село маса збольшевичених солдатів і почала ширити й проводити в життя большевицьке гасло: «грабуй награбоване!» примушувала й

¹ Лановик Б.Д., Матискевич З.М., Матейко Р.М. Економічна історія України і світу / За ред. Б.Д. Лановика. – К.: Вікар, 1999. – С.600-601.

² Винниченко В.К. Відродження нації. (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]). – Частина II. – Київ – Білень, 1920 / Репринтне відтворення видання 1920 р. – К.: Політайдзг України, 1990. – С. 309 – 311.

³ Історія Української ССР: В 10-ти т. – Т. 6. Велика Октябрська соціалістическа революція і громадянська війна на Україні (1917-1920) / Редкол.: Н.И. Супруненко (отв. ред.) и др. – К.: Наукова думка, 1984. – С. 81-82.

⁴ Там же. – С.137.

⁵ Костриков В.И. Земельные комитеты в 1917 году: Автореф. дисс. ... доктора истор. наук. – М.: Ин-т истории СССР АН СССР, 1979. – С.48.

⁶ Центральний державний архів вищих органів державної влади і державного управління України (ЦДАВОВУ). – Ф.1326. – Оп 1. – Спр.24. – Арх.48.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД «ПЕРШОЇ» УНР (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – БЕРЕЗЕНЬ 1918 РР.)

українських ес-ерів усе більше «схилились наліво», себто манити селянство все більш радикальними перспективами захоплення й поділу панської землі. І ніхто не зостановлявся над питанням, що з того всього буде, чи стане на всіх землі, коли забрати у панів, чи можна її справедливо між усіх розділити, і як це відіб'ється на інтересах народнього господарства?».¹

Звичайно, і уряд УНР, і лідери української революції не могли не реагувати на це; один з керівників Центральної Ради – Є.Мартов, висловлюючи її позицію у відповідь на вимоги селян негайно наділити їх землею за рахунок поділу великих поміщицьких маєтків, застерігав від самочинного захоплення і поділу земель і майна, попереджаючи: «Хто буде грабувати, той підлягає тяжкій карі і сплатить штраф, у 5 разів більший від награваного».² І тільки 7 листопада 1917р. Третім Універсалом Центральної Ради проголошується скасування приватної власності на поміщицькі, удільні, монастирські, кабінетні, церковні та інші землі нетрудових господарств і заявляється про передачу їх «земельним комітетам, обраним народом», причому вся земля мала бути передана трудовому народу без викупу і до початку весняних польових робіт.³

Через тиждень після оприлюднення Універсалу Генеральний Секретаріат розповсюдив офіційне роз'яснення до нього, яким підкреслив, що скасування прав власності на землю й перехід їх до трудящого народу слід розуміти «...у тому смислі, що право власності на ці землі переходить до народу Української Республіки, отже, від дня опублікування Універсалу колишнім власникам забороняється землю продавати, купляти, закладати, дарувати чи передавати будь-кому у власність іншим способом, оскільки ці землі визнаються Українською Центральною Радою такими, що належать не окремим особам чи інституціям, а всьому трудящому народу, причому скасування власності, як і весь земельний лад на Україні, мають підтвердити й остаточно встановити Українські Установчі збори».⁴

На додаток до роз'яснення Генерального Секретаріату Секретарство у земельних справах видало свою окрему інструкцію земельним комітетам, в якій пояснювалось, які саме землі мають бути віднесені до категорії нетрудових. В інструкції зазначалось, що «...земельних власників, які мають землю в межах трудового господарства, приміром, менш, ніж 50 десятин, Універсал не торкається; така трудова власність Універсалом не касується і зостається по давньому».⁵

¹ Дорошенко Д. Історія України. 1917 – 1923. Т.1. Доба Центральної Ради. – Ужгород: НГШ ім. Г. Шевченка, 1932. – С. 75 – 76.

² Історія України: Курс лекцій: У 2-х кн. – Кн.2. – ХХ століття / Мельник Л.Г., Верстюк В.Ф., Демченко М.В. та ін. – К.: Либідь, 1992. – С. 139.

³ Лановик Б.Д., Матисакевич З.М., Матейко Р.М. Економічна історія України і світу / За ред. Б.Д. Лановика. – К.: Вікар, 1999. – С. 601.

⁴ Історія держави і права України: Академічний курс. – У 2-х т. / За ред. В.Я. Гасія, А.Й. Рогожина. – Т.2. – К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2000. – С. 68.

⁵ Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис. – К.: Либідь, 1999. – С. 344.

Уряд УНР не виявив послідовності й рішучості в реалізації наміченої Третім Універсалом програми: Центральна Рада поступово відмовилась від негайного вирішення аграрного питання, і вже 10 листопада 1917р. на нараді представників поміщицьких організацій, київських цукрозаводчиків і банкірів, В.Винниченко заспокоював великих землевласників і промисловців, заявляючи, що питання про землю буде вирішене лише на Українських Установчих Зборах. А через кілька днів Генеральний Секретаріат опублікував і вже згадуване роз'яснення Третього Універсалу з аграрного питання, яким заборонялось «свавільне захоплення земель та іншої власності» і передбачалося покарання тих, хто порушуватиме встановлений порядок.¹

Визначаючи соціально-економічні і політичні наслідки проголошення Центральною Радою Третього Універсалу, Н.Д. Полонська-Василенко, вказувала, що «...3-ій Універсал викликав протести. Особливо гостро протестували проти земельного закону депутати-селяни. Норму в 40 десятин землі на кожне господарство – як проголошував 3-ій Універсал, ці депутати знаходили зависокою і заявляли, що селяни не будуть підтримувати Центральну Раду, якщо вона введе таку норму. Тому Центральна Рада відклала рішення цього питання до скликання Установчих Зборів. У той же час більшовики проголосили декрет про скасування земельної власності – без обмеження. Поширення цього декрету в Україні сприяло переходові селян на бік більшовиків».²

Пізніше, намагаючись пристосувати аграрну політику водночас до вимог якомога ширших верств селянства, Центральна Рада поклала в основу земельного законопроекту, ухваленого наприкінці січня 1918 р., принцип «соціалізації» землі. Цим законом, зокрема, встановлювалося, що «землі відводяться земельними комітетами в приватно-трудове користування сільським громадам та добровільно складеним товариствам». Незважаючи на те, що новий закон дозволяв «перехід права користування в спадщину», проблема земельної власності так і залишилась неврегульованою, що врешті-решт і призвело до фатальних наслідків.³

Очевидець і безпосередній учасник тих подій – В.К. Винниченко, аналізуючи причини невдач аграрного законодавства періоду «першої» УНР, констатував: «Можна би сказати, що Центральна Рада законом про соціалізацію землі хотіла скасувати право власності на землю, отже тим внести нові соціальні відносини на селі. Це також по суті невірно. Насамперед, ця «соціалізація» не була й не могла бути справжньою соціалізацією при загальній капіталістичній системі господарства в державі. Наївно було думати, що капітал допустить таку ненормальність у такій важкій галузі свого панування й не зітре всякі закони. По друге, в тому законі ніякої

¹ Лановик Б.Д., Лазарович М.В., Чайковський В.Ф. Економічна історія: Курс лекцій / За ред. Б.Д. Лановика. – 2-ге вид., перероб. – К.: Вікар, 2000. – С. 202.

² Полонська-Василенко Н.Д. Історія України: У 2-х т. – Т.2. Від середини XVII століття до 1923 року. – Мюнхен, 1972 – 1976 / Респринтне відтворення видання 1976 р. – К.: Либідь, 1992. – С. 473.

³ Лановик Б.Д., Магисьякевич З.М., Матейко Р.М. Економічна історія України і світу / За ред. Б.Д. Лановика. – К.: Вікар, 1999. – С. 601.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД «ПЕРШОЇ» УНР (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – БЕРЕЗЕНЬ 1918 РР.)

соціалізації не було, коли розуміти під соціалізацією не тільки систему володіння, але й систему господарчих форм. Закон Ц. Ради тільки визначав характер, норми й способи володіння та розпорядження землею. Що ж до характеру господарювання, се-б-то до того, що й є по суті соціалізацією, се-б-то що до соціалістичних форм хазяйства (продукції й поділу), то про це в законі тому не було мови. І, нарешті, останньою поправкою Центральної Ради про право власності на 30 десятин і ця навіть ідея закону порушувалась. Отже вся аграрна політика Центральної Ради визначала тільки те, що Ц. Рада виразно обстоювала інтереси дрібного власника селянина, дрібної сільської буржуазії».¹

25 листопада 1917р. Центральна Рада, намагаючись упорядкувати процеси законотворчості, ухвалила закон про порядок видання нових законів, який визначав, що «до сформування Федеративної Російської республіки і утворення її конституції виключне і неподільне право видавати закони для Української Народної Республіки належить Центральній Раді», а «право видавати розпорядження в обсягу урядування, на основі законів належить Генеральним Секретарям Української Народної Республіки». Поряд з цим, даним законом не припинялась дія всіх законів і постанов Російської імперії і Тимчасового уряду, які мали чинність на території УНР до 27 жовтня і не були скасовані універсалами чи спеціальними законами і постановами Центральної Ради та Генерального Секретаріату.²

Розпорядження Тимчасового уряду зберігали силу до їх зміни або скасування Українською Центральною Радою чи Генеральним Секретаріатом. Недоторканими залишались всі колишні урядові установи і всі посадові особи, призначені Тимчасовим урядом, – аж до майбутніх змін у законодавстві УНР. Поряд з цим до грудня 1917р. Центральна Рада визнавала не лише законодавчі акти Тимчасового уряду, а й деякі документи більшовиків: так, постанову РНК РРФСР від 27 жовтня 1917р. про проведення виборів до Всеросійських Установчих зборів, підписану Леніним, 12 листопада надрукували майже всі газети УНР, і вона виконувалась.³ Все це нормотворче розмаїття далеко не найкращим чином впливало на становлення української правової системи загалом і законодавства про власність – зокрема.

Окрім внутрішніх, значний вплив на процеси врегулювання правовідносин власності справляли також зовнішні чинники. Необхідність протистояти більшовицькій навалі підготувала Центральну Раду до укладення миру з країнами німецького блоку, кроком до чого стало видання IV Універсалу й проголошення державної незалежності УНР. Універсал також визначав, що «...земельна комісія ... вже виробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу, прийнявши

¹ Винниченко В.К. Відродження нації. (Історія української революції [марень 1917р. – грудень 1919р.]). – Частина III. – Київ-Відень, 1920 / Репринтне відтворення видання 1920р. – К.: Політвидав України, 1990. – С.25-26.

² Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917 – 1920. – К.: Либідь, 1997. – С.67-68.

³ Мироненко О.М. Світоч української державності: Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. – К.: НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корещького; Академія Правових наук України, 1995. – С.139.

за основу скасування власності і соціалізацію землі». Усі ліси, води і надра конфісковувались у попередніх власників і переходили у власність держави. Проголошувалась націоналізація «найважливіших галузей торгівлі», весь дохід від якої «підє на користь народів»; встановлювалися державна монополія зовнішньої торгівлі і контроль держави над усіма банками. Для конкретної реалізації цих положень уряд повинен був подати проекти відповідних законів, а також видати розпорядження про «монополію держави на виробництво заліза, шкур, тютюну та інших товарів і продуктів, з яких найбільше бралось прибутків з робочих класів на користь нетрудящих класів».¹

27 січня (9 лютого) 1918р. делегацією УНР на чолі з В.Голубовичем було підписано Брест-Литовську мирну угоду з країнами Четверного союзу – Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією,² причому мир з Українською Народною Республікою країни австро-німецького блоку підписали о 2 год. 14 хв. ночі.³ А вдень був укладений українсько-німецький додатковий договір, у якому регулювались публічні і приватноправові стосунки між УНР і Німеччиною; через три дні аналогічні двосторонні додаткові договори були укладені між УНР і Австро-Угорщиною, УНР і Болгарією, УНР і Туреччиною.⁴

В обмін на воєнну допомогу у протистоянні з більшовицькою Росією Центральна Рада погоджувалась на вступ німецьких і австро-угорських військ на територію України і оплату цієї допомоги українським продовольством та іншими матеріальними ресурсами. В Австро-Угорщині, яка на той час вже зазнавала величезних труднощів із забезпеченням населення продовольством, цю мирну угоду називали не інакше, як «хлібним миром».⁵ Однак, як зазначав О.М. Мироненко, незважаючи на попередні запевнення у лояльності до існуючого в Україні ладу, окупанти з першого ж дня не поважали «наші закони і порядки», а видавали власні нормотворчі акти, окупаційні військово-польові суди творили судочинство над українськими громадянами, кидали їх до в'язниць. «Спасителі» хазяйнували як в

¹ Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й. Історія держави і права України. – Львів: Світ, 1996. – С.162-163.

² Гражданская война и военная интервенция в СССР: Энциклопедия / Гл. ред. С.С. Хромов; Ред. кол.: Н.Н. Азовцев, Е.Г. Гюмпельсон, П.А. Голуб и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – С. 72 - 73.

³ Ксенофонов И.Н. Мир, которого хотели и который ненавидели. Документальный репортаж. – М.: Политиздат, 1991. – С. 257.

⁴ Українське державотворення: невitreбуваний потенціал / За ред. О.М. Мироненка. – К.: Либідь, 1997. – С.35.

⁵ У травні 1917 р. німецький робітник отримував продовольчий пайок на добу, який складався з 300 грамів неочищеної картоплі, 285 грамів хліба, 28 грамів м'яса, 7 грамів масла. Навіть у нейтральній Швейцарії у травні 1917 р. було заборонено варити картоплю очищеною, кормити ним худобу, а вівсяна крупа відпускалася лише за рецептами лікарів. З 2 грудня 1917 р. тут було введено покарання у вигляді штрафу у кілька десятків тисяч крон або тюремного ув'язнення терміном до трьох місяців для тих, хто купить понад 2 кг борошна за один раз. У той же час робітникам у Донбасі на тиждень видавалося по 800 грамів м'яса, 200 грамів сала, 200 грамів ковбаси, 6 кг хліба. – [Див. Семененко В.И., Радченко Л.А. Історія України с древнейших времен до наших дней. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Харьков: Торсинг, 1999. – С.286-287].

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД «ПЕРШОЇ» УНР (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – БЕРЕЗЕНЬ 1918 РР.)

окремих галузях народного господарства, так і на місцях, видаючи накази про своє право на врожай, про обов'язкову сівбу на Україні, розпоряджалися залізницями, водним транспортом тощо.¹

Окупаційна влада негайно приступила до активного вивезення з території України картоплі, овочів, лісоматеріалів, металобрухту, макулатури, капусти, цибулі, майже безперешкодно видавався дозвіл відповідних міністерств на відвантаження хліба, збіжжя, цукру, яєць, худоби, свиней, сала, вугілля, спирту, залізної та марганцевої руди. Дешо складніше було вивозити коней, мішки, брезент, мануфактуру, галантерею, мед, рослинне масло, шкіри, мастила, гуму, золоту, срібло, платину, мідь, цинк, олово, свинець, кадмій, кобальт, алюміній, нікель, вісмут, але й на ці товари міністерство торгу й промисловості видавало ліцензії.²

До австро-німецького пограбування України додавалось ще і російське. 3 березня 1918р. у Бресті було підписано мирний договір між Радянською Росією і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною. 15 березня 1918р. його було ратифіковано IV надзвичайним з'їздом Рад робітничих, солдатських, селянських і козачих депутатів (784 голосами – «за», 261 – «проти», при 115 тих, хто утримався). Ст. VI цього договору визначала: «Росія об'язується немедленно заключить мир с Украинской Народной Республикой и признать мирный договор между этим государством и державами четверного союза. Территория Украины немедленно очищается от русских войск и русской Красной гвардии. Россия прекращает всякую агитацию или пропаганду против правительства или общественных учреждений Украинской Народной Республики».³ Цей мирний договір містив також економічну й додаткову угоду, і низку додатків до них. Так, ст. 2 додатку А до економічної угоди визначала: «Подданные обеих из договаривающихся сторон имеют право на территории противной стороны, наравне с коренными жителями, приобретать, владеть и управлять всякого рода движимым и недвижимым имуществом, равно как и распоряжаться им путем продажи, обмена, дарения, заключения брака, завещания или каким-либо другим способом, а также получать наследство путем завещания или в силу закона...».⁴

23 лютого 1918р. уряд УНР опублікував відозву до населення, в якій зазначалось: «...Совет Народних Комісарів, котрий так голосно і лицемірно заявляв про кінець війни та мир між трудящими людьми всіх народів, почав збройною силою грабувати Україну, вивозити силоміць із нашої землі хліб, цукор, вугілля, паровози і всяке народне майно, а особливо величезне майно військове, на

¹ Мироненко О.М. Україна і Брестський договір // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корського; Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра: Генсза, 1996. – С. 237.

² Українське державотворення: невитребуваний потенціал / За ред. О.М. Мироненка. – К.: Либідь, 1997. – С.36-37.

³ Хрестоматія по історії Росії, 1917-1940. / Под ред. М.Е. Главацкогo. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Аспект Пресс, 1995. – С. 105-106.

⁴ Там же. – С. 109.

Московщину».¹ Будучи змушеними під загрозою німецьких багнетів виконувати умови зазначеного вище договору, російські більшовики почали вивід своїх військ із території України, намагаючись при цьому вивезти з собою не тільки запаси продовольства, але й усе, що потрапляло під руку. Як наголошував В.І. Семененко, відступаючи, більшовицькі загони знищили велику кількість мостів, висадили в повітря на залізничних станціях системи водопостачання, пошкодили або зірвали гідравлічні крани, трубопроводи, знищили або вивезли масу апаратури зв'язку.²

Масштаби вивезення відступаючими більшовицькими військами з України до Радянської Росії матеріальних і культурних цінностей навесні 1918р. набули величезного розмаху: за неповними даними, до російських губерній протягом березня – середини квітня 1918 р. з України було відправлено 7.100 тис. пудів цінностей різного гатунку.³ З одного тільки Катеринослава у березні 1918 р. більшовики вивезли до Росії ювелірних виробів і грошей готівкою на загальну суму 37.302.754 руб.; туди ж було відправлено 714 паровозів, 7.104 завантажених і 1.930 порожніх вагонів.⁴

Усі ці чинники, взяті у своїй сукупності, значно ускладнили і без того далеко не просту суспільно-політичну і правову ситуацію в Україні, найнегативнішим чином впливаючи як на нормативне регулювання відносин власності в «першій» УНР, так і постійно проявляючи себе у подальші періоди українського національного відродження. Напередодні революції 1917р. в Україні до числа заможних належали понад 500 тис. селянських господарств, які у сукупності володіли 29,6% земельного фонду,⁵ 25% великої рогатої худоби, 30% коней, 30% удосконалених плугів і сіялок, 50% віялок і молотарок, 75% жаток.⁶ І навіть найбільш бідніше українське селянство в середньому на один двір мало 2,2 десятини землі,⁷ розмір же середнього заможного господарства складав 25,4 десятини, одного поміщицького – 1740 десятин.⁸ Події ж весни 1917 – початку 1918 рр.: розклад армії і масове дезертирство, десятки тисяч

¹ Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – С.132-133.

² Семененко В.І. Історія Східної України. Поновлення кайданів (1917 – 1922 роки). – Харків: Основа, 1995. – С.81-82.

³ Стежнюк С.Н. Боротьба трудящих України проти німецьких окупантів і внутрішньої контрреволюції в 1918 році. – К.: Держвидав України, 1958. – С. 25.

⁴ Захарченко П. Селянська війна в Україні: рік 1918. – К.: Либідь, 1997. – С. 40.

⁵ Із загального фонду орної землі в 44 млн. десятин 13 млн. перебувало у власності заможних господарів, 9,1 млн. – середняків, 5,1 млн. – малоземельного селянства; 16,2 млн. десятин належали дворянам, промисловикам, удільному відомству та церкві. – [Див.: Мироненко О.М. Світоч української державності: Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 1995. – С. 184].

⁶ Рубач М.А. Класове розшарування селянства України напередодні пролетарської соціалістичної революції // Наукові записки Інституту історії і археології АН УРСР. – 1943. – Кн. I. – С. 221-224.

⁷ Верстюк В.Ф. Внутренний фронт: стратегия и тактика борьбы // Украина в 1917 – 1920 гг.: Некоторые проблемы истории: Сб. науч. труд. / АН УССР. Ин-т истории Украины. – К.: Наук. думка, 1991. – С.126.

⁸ Мироненко О.М. Світоч української державності: Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 1995. – С. 184.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД «ПЕРШОЇ» УНР (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – БЕРЕЗЕНЬ 1918 РР.)

озброєних утікачів з фронту, які валкою йшли через територію України, грабуючи задля прохарчування населення на своєму шляху, нездатність влади швидко утворити національну правову систему, забезпечити функціонування законів і загальний порядок, невизначеність у вирішенні питання про землю, що мало своїм наслідком самозахоплення земель і пограбування поміщицьких маєтків селянами, загальна анархія, експропріація власності, масові походи озброєних ватаг селян у місто за промисловими товарами, а міських жителів – у село за продовольством – усе це, посилене німецькою окупацією, призвело до втрати народної довіри до влади «першої» УНР в особі Центральної Ради і зробило безболісним гетьманський переворот 29 квітня 1918р.¹

---

¹ Е.Карр писав: «...Новый режим был удобен немецкому командованию. В той мере, в какой он имел малейшее значение во взаимодействии внутренних сил Украины, режим представлял интересы крупных помещиков и зажиточных крестьян – производителей той добавочной продукции, которая давала немецким оккупационным властям последнюю надежду заполнить пустые немецкие амбары». – {Дзв.: Карр Э. История Советской России. Кн.1: Том 1 и 2: Большевицкая революция. 1917-1923. Пер. с англ. / Предисл. А.П. Ненарокова. – М.: Прогресс, 1990. – С. 243}.